ΠΑΝΤΙΣΡΑ
αντικαπιταλιστικη • ενημερωση

Κώστας Βουρεκάς

Η μεγέθυνση του τουριστικού κλάδου στην Ελλάδα

Ο τουρισμός θεωρείται σήμερα ένας από τους σημαντικότερους κλάδους της παγκόσμιας οικονομίας και η σημασία του αυξάνεται. Με βάση στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού για το 2017, αποτελεί άμεσα ή έμμεσα το 10% του Παγκόσμιου ΑΕΠ και ευθύνεται για μία στις δέκα θέσεις εργασίας παγκοσμίως. Η Ελλάδα λόγω κλίματος, γεωγραφικής θέσης, φυσικού και ιστορικού περιβάλλοντος, ήταν, είναι και θα είναι μία χώρα στην οποία ο κλάδος του τουρισμού θα είναι συγκριτικά ανεπτυγμένος.

Η μεγέθυνση του κλάδου στα χρόνια της κρίσης -ενώ άλλοι κλάδοι κατέρρεαν- είναι πραγματικά εντυπωσιακή. Με βάση τα στοιχεία τα οποία είναι διαθέσιμα από την Τράπεζα της Ελλάδας, το σύνολο των τουριστικών αφίξεων από το εξωτερικό εκτοξεύεται από τα 15 εκατομμύρια το 2010 στην αρχή της κρίσης, σε μέγεθος μεγαλύτερο των 27 εκατομμυρίων το 2017, χωρίς να καταμετρούνται οι αφίξεις μέσω κρουαζιέρας. Το σύνολο της δαπάνης των τουριστών αυξάνεται επίσης από τα 9,6 δισ. ευρώ το 2010 στα 14,2 δισ. το 2017. Τα παραπάνω μεγέθη αναφέρονται μόνο στον τουρισμό με προέλευση από το εξωτερικό. Ο εσωτερικός τουρισμός είναι βέβαιο ότι έχει σε σημαντικό βαθμό μειωθεί, λόγω των γνωστών εγχώριων πολιτικών που οδήγησαν στη ραγδαία αύξηση της ανεργίας και στη μείωση των εισοδημάτων.

Σε ότι αφορά στο μέλλον, είναι ενδεικτικό ότι στην έκθεση της εταιρείας Μακ Κίνσεϋ με τίτλο «η Ελλάδα δέκα χρόνια μπροστά», η οποία αποτελεί την χαρακτηριστικότερη έκφραση του μνημονιακού πολιτικού και οικονομικού σχεδίου, ο τουρισμός βρίσκεται στην πρώτη θέση μεταξύ των πέντε βασικών οικονομικών κλάδων που προτείνεται-αναμένεται να αναπτυχθούν.

Παρά τις ηθικού τύπου εκκλήσεις υπέρ ενός νέου παραγωγικού μοντέλου το οποίο θα οδηγήσει σε έναν ενάρετο οικονομικό κύκλο και στην έξοδο από την κρίση, αυτό που κυρίως αναπτύσσεται στο πολυδιαφημιζόμενο από την κυβέρνηση τέλος της μνημονιακής περιόδου είναι ξανά ο κλάδος του τουρισμού. Θα επιχειρήσουμε εδώ να εξετάσουμε αναλυτικότερα τα χαρακτηριστικά του.

Η Ελλάδα στη «μεταμνημονιακή» εποχή

Η δυσκολία να δοθεί ένας περιεκτικός ορισμός του τουρισμού είναι γνωστή στη σχετική βιβλιογραφία. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού, ο τουρισμός ορίζεται ως το σύνολο των δραστηριοτήτων ενός ανθρώπου που ταξιδεύει και διαμένει σε μέρη εκτός του συνήθους περιβάλλοντός του για χρονικό διάστημα μικρότερο του ενός έτους, όπου ο πρωταρχικός σκοπός του ταξιδιού είναι άλλος από την ανάληψη δραστηριότητας αμειβόμενης στα επισκέψιμα μέρη. Υπό αυτή την έννοια ο τουρισμός τοποθετείται εννοιολογικά στους αντίποδες της μετανάστευσης η οποία περιλαμβάνει μόνιμη μετακίνηση, και ειδικότερα στην περίπτωση της οικονομικής μετανάστευσης γίνεται με κύριο στόχο την αναζήτηση εργασίας στις χώρες προορισμού. Σε κάθε περίπτωση στη βιομηχανία του τουρισμού εμπλέκονται οι εργαζόμενοι πολλών κλάδων και όχι στενά οι εργαζόμενοι στον κλάδο της φιλοξενίας. Άλλοι σχετικοί κλάδοι είναι αυτοί της σίτισης, της ψυχαγωγίας-αναψυχής, των μεταφορών αλλά και του λιανικού εμπορίου.

Εκτός από την πολυκλαδικότητα, τυπικό χαρακτηριστικό του τουρισμού σαν οικονομική δραστηριότητα είναι η εποχικότητα, ειδικά μέσα στο πλαίσιο του τυπικού τουριστικού μοντέλου «ήλιος-θάλασσα» το οποίο κυριαρχεί στην Ελλάδα και θα συνεχίσει να κυριαρχεί παρά τις προσπάθειες διεύρυνσης της τουριστικής σεζόν με άλλες μορφές τουρισμού. Η εποχικότητα αυτή συνδέεται άμεσα με τις ελαστικές σχέσεις εργασίας και μέσω αυτής ο τουρισμός προκαλεί κύματα μετανάστευσης εργασίας, εσωτερικής και εξωτερικής.

Το ποιο είναι το προϊόν του τουρισμού είναι επίσης ένα σύνθετο ερώτημα. Η πλέον κοινώς αποδεκτή απάντηση είναι ότι πρόκειται για την τουριστική εμπειρία, η οποία αποτελείται από υλικά και άυλα αντικείμενα, άμεσα εμπορευματοποιημένα και κοστολογημένα ή όχι, υπηρεσίες και την αλληλοσυσχέτιση όλων των παραπάνω. Σε κάθε περίπτωση, η τουριστική εμπειρία είναι άμεσα συνδεδεμένη με τον τόπο του τουριστικού προορισμού, παράγοντας την χωρική δέσμευση (spatial fix) του συγκεκριμένου κλάδου.

Τέλος ο τουρισμός είναι κατ’ εξοχήν κλάδος έντασης εργασίας και μάλιστα εργασίας σε μεγάλο βαθμό ανειδίκευτης ή με χαμηλό βαθμό ειδίκευσης. Το εργατικό κόστος είναι το

σημαντικότερο μέρος του συνολικού κόστους των τουριστικών επιχειρήσεων, ακόμα και των υπερπολυτελών εγκαταστάσεων που προϋποθέτουν σημαντικές επενδύσεις. Συνεπώς το να παραμένουν σε χαμηλά επίπεδα οι αποδοχές των εργαζόμενων, αποτελεί στρατηγικό στόχο για τις επιχειρήσεις του κλάδου.

Από την άλλη, η ανάδυση του ίδιου του φαινομένου του μαζικού τουρισμού συνδέεται άμεσα με τις μεταπολεμικές ρυθμίσεις και τις κατακτήσεις -θα μπορούσε να πει κανείς- του εργατικού κινήματος στις ανεπτυγμένες χώρες. Η κατοχύρωση της άδειας μετ' αποδοχών και η γενικότερη άνοδος του βιοτικού επιπέδου κατά τη διάρκεια των χρόνων που ο Χομπσμπάουμ ονομάζει η Χρυσή Εποχή των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών, αποτέλεσαν τη βάση της ύπαρξης του μαζικού τουρισμού, ενός φαινομένου που στις χώρες υποδοχής εκτός από την αύξηση των εισοδημάτων ευθύνεται και για τα αρνητικά φαινόμενα της τυποποίησης-εμπορευματοποίησης της τοπικής κουλτούρας ή αλλιώς της «σκηνοθετημένης αυθεντικότητας» και της σοβαρής επιβάρυνσης του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος. Έτσι, συχνά η τουριστική ανάπτυξη επιβαρύνει ή και καταστρέφει τους πόρους στους οποίους βασίζεται.

Σήμερα το τουριστικό φαινόμενο μεταλλάσσεται. Η επέκταση της λιτότητας, η αύξηση της εργασιακής ευελιξίας και η άνοδος των κοινωνικών ανισοτήτων, έχουν σαν συνέπεια την άνοδο δύο μορφών τουρισμού: αυτής που πετυχαίνει να διατηρεί όσο το δυνατόν χαμηλότερο κόστος από τη μία πλευρά και από την άλλη του τουρισμού πολυτελείας. Σε ένα άλλο επίπεδο η νοοτροπία των ίδιων των τουριστών έχει αλλάξει σε σχέση με την εποχή της ανόδου του μαζικού τουρισμού, με την ενίσχυση της αναζήτησης του αυθεντικού και του διαφορετικού, η οποία όμως τελικά επεκτείνει τα όρια της τουριστικοποίησης και σε νέες περιοχές και κουλτούρες.

Στον ελληνικό χώρο μπορούμε να πούμε ότι σημαντικότατες αναδιαρθρώσεις βρίσκονται σε εξέλιξη. Σχηματικά, στο παραδοσιακό μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης τύπου «rooms to let» έρχεται να προστεθεί, χωρίς μέχρι στιγμής να το καταργεί, το νέο μοντέλο του resort. Στο παραδοσιακό μοντέλο κυριαρχούν οι μικρές ατομικές-οικογενειακές επιχειρήσεις στο περιβάλλον της επίσης μικρής και κατακερματισμένης έγγειας ιδιοκτησίας, οι οποίες εκμεταλλεύονται ένα ακόμα τυπικό χαρακτηριστικό του τουρισμού, την εύκολη είσοδο στον κλάδο που δεν απαιτεί μεγάλες επενδύσεις, σημαντικά εξειδικευμένη γνώση και αποδίδει αμέσως. Παρά τα γνωστά προβλήματα αυτού του μοντέλου, όπως οι πολύ σοβαρές αθροιστικά επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον και η καταστροφή μέσω της τουριστικοποίησης του πολιτιστικού περιβάλλοντος, το παραπάνω μοντέλο τείνει να διαχέει οικονομικά οφέλη σε σημαντικό κομμάτι του πληθυσμού στους τόπους υποδοχής των

τουριστικών ρευμάτων, χωρίς αυτό να αναιρεί την εργασιακή εκμετάλλευση.

Αντίθετα, στο νέο μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης κυριαρχούν οι μεγάλες και ενιαίες έγγειες ιδιοκτησίες, η συγκέντρωση κεφαλαίων και η σαφώς πιο περιορισμένη διάχυση του οικονομικού οφέλους, καθώς οι μεγάλες επιχειρήσεις εκμεταλλεύονται τις οικονομίες κλίμακας. Η νέα -για τον ελληνικό χώρο- τυπολογία τουριστικής ανάπτυξης περιλαμβάνει πολυτελή ξενοδοχεία, παραθεριστική κατοικία και ειδικές τουριστικές εγκαταστάσεις (γήπεδα γκολφ, συνεδριακά κέντρα, θαλασσοθεραπεία, κ.ά.) υπό ενιαία διεύθυνση και συνδέεται με το fast track και τις ιδιωτικοποιήσεις μέσω του ΤΑΙΠΕΔ. Παρά την οργανωμένη δόμηση, οι αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις είναι επίσης ιδιαίτερα σημαντικές, εκκινώντας από την αστικοποίηση παρθένων τόπων της ελληνικής επικράτειας. Η επιδοτούμενη ανάπτυξη τέτοιων μεγάλων μονάδων ως μοντέλο ανάπτυξης της εθνικής οικονομίας, οδηγεί -σύμφωνα με τον Ντέιβιντ Χάρβεϋ- σε μία κατάσταση κατά την οποία ουσιαστικά οι φτωχοί επιδοτούν την επιδεικτική κατανάλωση των πλουσίων.

Η σημαντικότατη άνοδος του τουρισμού στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της κρίσης είναι ένα γεγονός, στη διαπίστωση του οποίου συχνά παραβλέπεται το κατ’ εξοχήν πολιτικό θέμα του ποιος κερδίζει από αυτήν και πώς κατανέμονται τα οφέλη. Πώς όμως εξηγείται;

Οι βασικότεροι λόγοι είναι γεωπολιτικοί. Η κρίση, ο πόλεμος, η αστάθεια, συμπεριλαμβανομένων των εξεγέρσεων και των στρατιωτικών πραξικοπημάτων και ο κίνδυνος τυφλών τρομοκρατικών χτυπημάτων από τον ISIS και τα παρακλάδια του, έπληξαν σημαντικούς μεσογειακούς ανταγωνιστικούς προορισμούς της Ελλάδας, όπως η Τουρκία, η Αίγυπτος, η Τυνησία, κ.λπ. Από τη μετατόπιση των τουριστικών ρευμάτων ωφελήθηκε ο τουρισμός των χωρών που θεωρούνται ασφαλέστερες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, με μεγάλο κερδισμένο την Ισπανία.

Αξίζει εδώ να σημειωθεί πόσο στενά συνδεδεμένος είναι ο κλάδος του τουρισμού με τη συγκυρία. Η σημερινή ευνοϊκή συγκυρία δεν είναι απίθανο να ανατραπεί τα επόμενα χρόνια. Ένας παράγοντας βέβαια ο οποίος μακροπρόθεσμα ευνοεί τους μεσογειακούς τουριστικούς προορισμούς είναι η γενικότερη τάση μείωσης του χρόνου διακοπών και το θόλωμα των ορίων μεταξύ εργασίας και διακοπών λόγω της αυξανόμενης εργασιακής ευελιξίας στις βασικές χώρες προέλευσης των τουριστών (και όχι μόνο). Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την τάση μετατόπισης τουριστικών ροών προερχόμενων από τις ευρωπαϊκές χώρες στους κοντινότερους μεσογειακούς σε σχέση με άλλους εξωτικότερους προορισμούς. Η παραπάνω τάση αναμένεται να προκαλέσει άνισα αποτελέσματα και εντός της ελληνικής επικράτειας, καθώς οι διεθνείς ροές κατευθύνονται βασικά σε τόπους που δεν απέχουν παραπάνω από μία

με μιάμιση ώρα οδικής μετακίνησης από αεροδρόμιο που μπορεί να δεχθεί διεθνείς πτήσεις.

AirBnB και τουριστικός εξευγενισμός

Άνοδος των ενοικίων, τουριστικοποίηση των κέντρων και ενσωμάτωση των μικρομεσαίων

Το πρόσφατο τουριστικό φαινόμενο με την μεγαλύτερη μετασχηματιστική επίδραση είναι οι βραχυπρόθεσμες τουριστικές ενοικιάσεις μέσω της πλατφόρμας AirBnB. Οι ενοικιάσεις αυτές δικαίως κατηγορούνται για το φαινόμενο του «τουριστικού εξευγενισμού» του ευρύτερου κέντρου της Αθήνας αλλά και πολλών πόλεων της περιφέρειας, καθώς μέσω αυτών αφενός αποσύρονται διαμερίσματα από την αγορά της συμβατικής ενοικίασης που καλύπτει στεγαστικές ανάγκες και κατευθύνονται στην τουριστική αγορά, αφετέρου οι μόνιμοι κάτοικοι-ενοικιαστές αναγκάζονται να ανταγωνίζονται πλέον την τουριστική ζήτηση από το εξωτερικό στη μίσθωση κατοικίας. Ενδεχόμενη έξοδος των μόνιμων κατοίκων από το κέντρο μπορεί να προκαλέσει σημαντικά πολεοδομικά προβλήματα, καθώς όταν θα σκάσει η φούσκα της συγκεκριμένης δραστηριότητας, δεν είναι δεδομένο ότι η κατοικία θα μπορεί να επιστρέψει αυτόματα, ειδικά αν έχουν απομακρυνθεί μαζί της και οι λειτουργίες που την στηρίζουν (σχολεία, καταστήματα, κ.ά.) για να αντικατασταθούν με τουριστικές.

Από την άλλη η συγκεκριμένη δραστηριότητα διαθέτει ευρύτατα κοινωνικά στρώματα ωφελημένων, μικροϊδιοκτήτες χτυπημένοι από την άνοδο της φορολόγησης των ακινήτων, επαγγέλματα σχετιζόμενα με την οικοδομή -έναν κλάδο που έχει υποστεί τεράστια πλήγματα από την τρέχουσα κρίση, κ.λπ. Οι ωφελημένοι δεν είναι τα χαμηλότερα οικονομικά και κοινωνικά στρώματα του πληθυσμού καθώς η ενασχόληση με το AirBnB προϋποθέτει ιδιοκτησία (έστω μικρή), πόρους, χρήματα και πολιτιστικό κεφάλαιο (επαρκή γνώση αγγλικών, εξοικείωση με τις διαδικτυακές πλατφόρμες, κ.ά.), και τα οφέλη επίσης δεν κατανέμονται ισότιμα καθώς ιδιοκτησίες που βρίσκονται σε περιοχές οι οποίες είναι ήδη πιο ακριβές, αποφέρουν αναλογικά μεγαλύτερα έσοδα από την παραπάνω δραστηριότητα.

Σε κάθε περίπτωση το AirBnB αποτελεί δραστηριότητα που αναδιαρθρώνει το τοπίο του τουρισμού ενσωματώνοντας τα μεσαία και μικρομεσαία στρώματα. Η βραχυπρόθεσμη τουριστική ενοικίαση παίρνει μεγάλη ποικιλία μορφών και μπορεί να αποτελεί από στρατηγική επιβίωσης έως σοβαρή και μεγάλη επενδυτική δραστηριότητα.

Φύλο, φυλή και τάξη: Η εργασία στον τουρισμό

Η εξαρτημένη εργασία στον κλάδο του τουρισμού έχει μία σειρά από τυπικά αρνητικά χαρακτηριστικά. Ο εποχιακός χαρακτήρας τείνει να την καθιστά απολύτως ελαστική, η χαμηλή ειδίκευση και το κόστος που συνεπάγεται για τις τουριστικές επιχειρήσεις τείνουν να την καθιστούν κακοπληρωμένη.

Η κοινωνιολογία της εργασίας στον τουρισμό έχει εντοπίσει κάποια επιπλέον χαρακτηριστικά. Η δουλειά που απαιτεί η παραγωγή του τουριστικού προϊόντος μπορεί να διακριθεί σε εργασίες του παρασκήνιου και εργασίες του προσκήνιου. Ενώ οι πρώτες είναι κατά κανόνα ιδιαίτερα ελαστικές και κακοπληρωμένες και συχνά βασισμένες στην εργασία μεταναστών, οι δεύτερες απαιτούν αυτό που έχει αποκληθεί «συναισθηματική εργασία», με τον/την εργαζόμενο/η να είναι υποχρεωμένος να επιτελεί έναν ρόλο, να φοράει διαρκώς ένα χαμόγελο, να ακολουθεί ένα προδιαγεγραμμένο σενάριο και ταυτόχρονα να αυτοσχεδιάζει για το «τουριστικό βλέμμα». Η ποιότητα της συναισθηματικής εργασίας καθορίζει την τουριστική εμπειρία αλλά ταυτόχρονα δύσκολα ελέγχεται με έναν τυπικό τρόπο από τη διαχείριση της τουριστικής επιχείρησης. Στην κατεύθυνση αυτή αναπτύσσονται στρατηγικές αύξησης του ελέγχου και προσπάθειες ταύτισης του εργαζόμενου με την εταιρεία από το μάνατζμεντ. Οι προσπάθειες αυτές μπορεί και να αποδίδουν επιτυγχάνοντας τους εταιρικούς στόχους, όμως είναι καταγεγραμμένο ότι συχνότατα συναντούν την εργατική αντίσταση σε ένα μικροφυσικό επίπεδο.

Επιπλέον η εργασία στον τυρισμό συχνά είναι και έντονα σεξουαλικοποιημένη, καθώς οι γυναίκες εργαζόμενες στο προσκήνιο της τουριστικής επιχείρησης απαιτείται ταυτόχρονα να δείχνουν όμορφες και να υπηρετούν για την ικανοποίηση του ανδρικού βλέμματος. Έτσι φύλο, φυλή και τάξη αλληλοδιαπλέκονται στενά στη δημιουργία των διακριτών καθεστώτων εργασίας στον κλάδο του τουρισμού.

Πηγή: **prin.gr**